

ĒTIKA CETURTĀS INDUSTRIĀLĀS REVOLŪCIJAS PRIEKŠVAKARĀ

Skaidrīte Lasmane
skaidrite.lasmane@lu.lv

Atslēgas vārdi: tehnoloģiskais determinisms, ētika, ceturtā industriālā revolūcija, postpatiesība, digitālā ētika, globālā ētika

Viens no vispārinošiem jēdzieniem, kas pavada 21. gadsimta sākuma digitālo tehnoloģiju izraisītās pārmaiņas, ieguvis ceturtās industriālās revolūcijas apzīmējumu. Par jēdziena ierosinātāju atzīts Davosas pasaules ekonomikas foruma pamatlicējs un organizētājs Klauss Švābe. Grāmatā "Ceturtā industriālā revolūcija" (2017) viņš nosauc tos digitālās un informāciju tehnoloģijas ietekmētos procesus, kuri ierosina mākslīgā intelekta pieaugumu, ražošanas pakalpojumu automatizāciju, robotizāciju un citas radikālas pārmaiņas, mainot darba raksturu un būtiski transformējot un ietecoties sociālajās attiecībās. Interneta un digitālo tehnoloģiju attīstība ietekmē arī ētiku — patiesības izpratni, digitālās un globālās ētikas vērtības un normas, komunikācijas paplašinājumu un tās riskus, morālo regulāciju un citas pārvērtības.

Tehnoloģiskā determinisma uzskati, saskaņā ar kuriem sociālos procesus un attīstību virza jaunu tehnoloģiju ieviešana, dažkārt atzīstami par pārāk šauriem un vienpusīgiem, taču mūsdienu norises un novitātes acīmredzami norāda uz to ietekmīgo klātbūtni sociālajās transformācijās. Interneta un digitālās tehnoloģijas ierosina nepieredzēti plašu pārmaiņu spektru ekonomikā, politikā, zinātnē, ikdienas attiecībās un daudzās citās norisēs un struktūrās. Tehnoloģiju ietekmi piedzīvo un izjūt darba raksturs, komunikācija, individuālā psiholoģija un arī nozare, kas saistīta ar neformālu savstarpējo attiecību regulāciju — ētika. Digitālo tehnoloģiju klātbūtne ietekmē patiesības izpratni, ētikas

vērtības un normas, morālo regulāciju, paplašina globālās ētikas lauku un ierosina citas pārvērtības.

Transformācija un ietekme reāli notiek straujāk, nekā to spēj apzināties, nosaukt vārdā, piešķirt nozīmes un saprast to iedarbību. Tikai pēc zināma laika attīstība pieļauj pietiekami skaidri saredzēt pārmaiņas un jēdzieniski orientēties tajās. Ne velti mūsdienu retoriku pārpludina post-darinājumi, norādot uz kaut kā izbījuša, pagājuša un pārveidota klātbūtni jaunajās un citādajās attiecībās.

Viens no vispārinošiem jēdzieniem, kas pavada 21. gadsimta sākuma tehnoloģiju izraisītās pārmaiņas, ieguvis ceturtās indus-

---

* Raksts izveidots pēc LZA pilnsapulcē 2019. gada 4. aprīlī nolasītā referāta. Tas tapis LZA fundamentālo un lietišķo pētījumu projekta ietvarā (Nr. lzp-2018/2-0260 "Latvijas mediju ekoloģija: Ceturtās industriālās revolūcijas izraisīto pārmaiņu analīze").

triālās revolūcijas apzīmējumu. Par jēdziena ierosinātāju atzīts Šveicē dzīvojošais inženierekonomists, pasaulē pazīstamais intelektuālis, daudzu, arī Latvijas Universitātes Goda doktors (2009), Davosas pasaules ekonomikas foruma pamatlicējs un organizētājs Klaus Švābe (*Klaus Martin Schwab*, dz. 1938). Grāmatā “Ceturta industriālā revolūcija” (2017)¹ viņš nosauc tos digitālās un informāciju tehnoloģijas ietekmētos procesus, kuri ierosina mākslīgā intelekta lomu, ražošanas automatizāciju, robotizāciju un citas radikālas pārmaiņas ekonomikā un citās sfērās, mainot darba raksturu un būtiski ietiecoties sociālajās attiecībās un transformējot tās.

Vēsturiski Klaus Švābe Eiropas attīstībā saskata četrus radikālus industriālās ražošanas pavērsienus. Industrializācijas sākumu viņš saredz Lielbritānijas tekstilrūpniecībā 18. gadsimta vidū, kad aušanā tika ieviesta mehanizācija, aizstājot gadsimtiem ilgo roku darba pieredzi ar mašīnu tehniku. Pirmo industriālo revolūciju pārsvarā nodrošina ūdens enerģijas izmantošana un tvaika dzinējs. Otrā industriālā revolūcija, saskaņā ar Klausu Švābi, norisinās kopš 1870. gada līdz apmēram 20. gadsimta vidum. To raksturo intensīva elektroenerģijas izmantošana, komunikācijā ienāk radio, TV, telefona tehnoloģijas. Par trešo nosaukta informācijas un datortehnoloģiju izraisītā revolūcija 20. gadsimta vidū, par kuras kvalitatīvu turpinājumu atzīts pašlaik notiekošās ceturta industriālās revolūcijas sākums. Tas saskatīts digitālo tehnoloģiju ieviešanā. Par tās galvenajiem raksturotājiem atzīta mobilā komunikācija, jau minētā robotizācija, automatizācija, mākslīgā intelekta loma un citas pazīmes. No trešās revolūcijas ceturto pavērsieni atšķir ātrums, vēriens un sistēmu darbība.

Jaunākajā darbā “Veidojot ceturta industriālās revolūcijas nākotni” Klaus Švābe kopā ar Niklasu Deivisu (*Nicholas Davis*)², kā arī daudzi viņa sekotāji un uzskatu attīstītāji

uzsver vairākas ceturta industriālās revolūcijas pazīmes. To vidū:

- radikāli atšķirīgas tehnoloģijas ražošanai un pakalpojumiem — digitālā ekonomika, automatizācija un robotizācija;
- mākslīgā intelekta nodrošinātas jaunas darba un organizācijas formas;
- jaunas komunikācijas formas politikā, savstarpējās attiecībās un sadarbībā;
- pārmaiņas veidā, kādā uztveram pasauli un veidojam pasaules ainu;
- sistēmu, kopsakara, ekoloģiskās domāšanas prakse;
- nekonvencionāla, hibrīda domāšana;
- dabaszinātņu un sociālo/ humanitāro zinātņu dinamiskas attiecības;
- virtuālā un pieaudzētā (*augmented*) realitāte ar mākslīgo jeb protēzes atmiņu u.c.

Revolūcija, kā liecina vārda cilme, izsaka radikālas kvalitatīvas pārmaiņas jeb apvērsumu kādā vienā nozarē jeb laukā, taču, tā kā viss sociālajā sistēmā ir savstarpēji saistīts, vienas pārmaiņas izsauc citu elementu un struktūru pakāpenisku pielāgošanos un pārstrukturējumu.

Ne vienmēr pārmaiņas notiek sinhroni un saskaņoti. Kā norādījusi bijusī ASV valsts sekretāre (1979–1981) un akadēmiskā pētniece Madlēna Olbraita (*Madeleine Jana Korbel Albright*, dz. 1937), jaunu tehnoloģiju ienākšana uzreiz nerod saskaņojumu ar atbilstošām pārvērtībām citos laukos un struktūrās: mūsdienās nākas sastapties ar 21. gadsimta tehnoloģijām, kuras pārvalda ar 20. gadsimta domāšanas veidu (*mindset*) un 19. gadsimta institūtiem. Minētā neatbilstība izraisa krīzes situācijas atsevišķās nozarēs un struktūrās, kas kavē pilnīgāku tehnoloģiju priekšrocību izmantošanu cilvēku un sabiedrības labā.

Viena no nozarēm, kura iesaistīta minēto attīstības procesu saskaņotības apzināšanā, to pārvaldībā un ievirzīšanā atbilstoši saprātīgām cilvēku un ilgtspējīgas attīstības vajadzībām, ir ētika. Ar ētiku parasti saprot noteiktām cilvēka un sociālām vērtībām

atbilstošu saprātīgas izvēles un rīcības teoriju. Tā ir viena no sociālām strukturām, kura palīdz uzraudzīt, regulēt un saskaņot atšķirīgos uzskatus un virzienus. Ētika ir morāles un tikumības teorija, kura apsver, paredz, prognozē un refleksiīvi veido laikmetam atbilstošu, pārdomātu labākas, pilnīgākas, savstarpēji saskaņotākas rīcības un dzīves projektu. Vienlaikus ētika uzrunā, piedāvājot gan normas, vērtības un principus, gan refleksiju un pārdomas par izvēles un rīcības virzieniem, lai samazinātu riskus, zaudējumu, maldu sekas situatīvā rīcībā. Dažādas ētikas teorijas — teleoloģija, deontoloģija, utilitārisms, komunikācijas, tikumu ētika un citas — meklē saprātīgākas un saskaņotākas attīstības modeļus, kas īstenojami individuālā un kolektīvā vai pat globālā izvēlē un praktiskā rīcībā. Šajās un citās teorijās uzsvērtas kopīgas cilvēkvērtības — brīvība, cieņa, taisnīgums, godprātība, tolerance, patiesums un citas, lai atbilstoši tām aktīvi un atbildīgi pārveidotā pasaulē cilvēkam būtu pieejamāka iespēja būt atzītam un laimīgākam.

Ņemot vērā minēto ētikas definējumu, par ceturrtās industriālās revolūcijas sākuma problēmām un pagaidām aktīvāk morāli pārvaldāmiem atzīti sekojoši mērķi un uzdevumi:

- saglabāt cilvēku kontroli pār tehnoloģijām un nodrošināt, ka ceturrtā industriālā revolūcija ir uz cilvēku un viņa cieņu orientēta revolūcija;
- vienlīdzības mērķis: panākt godīgu un taisnīgu labumu sadali, tomēr ņemot vērā, ka materiālās labklājības pieaugumam ne vienmēr atbilstoši palielinās emocionāla labklājība, drošība, laime;
- jaunu risku, ļaunumu apzināšanās un novēršana tehnoloģiju ietekmē, klimata pārmaiņās, dabas, sociālajā un cilvēkvidē;
- uz lielo datu apstrādi balstītu politisko un citu lēmumu kontrole, lai mazinātu ciniskas pakļaušanas un neapzinātas pakļaušanas ietekmi un citi uzdevumi.

Vairāk vai mazāk apzinātais un padarītais

par morālās regulācijas, domāšanas un rīcības praksi mūsdienu ētikā attiecas uz:

- digitālo ētiku, kas saistīta ar nepieredzētu informācijas daudzumu, pieejamību, ticamību un vērtību, tiesībām to brīvi ražot un izplatīt;
- jaunu morālās uzraudzības un kontroles formu meklējumiem;
- jaunu saesības formu un tām atbilstošu morālu regulējumu saskaņojumu, ieskaitot globālo ētiku.

Katrai no šīm pagaidām vairāk vai mazāk apzinātajām ceturrtās industriālās revolūcijas transformāciju izpausmēm un simptomiem atbilst dažādi vērtējumi, piešķirtas atšķirīgas nozīmes kultūrā, apzināti atsevišķi riski, prognozētas sekas, kuru pārvaldīšanā pagaidām fragmentāri iekļauta morālā uzraudzība un kontrole.

Postpatiesības ētika

Par vienu no jaunā digitālā pavērsiena apzinātām izpausmēm atzīta postpatiesības situācija. Postpatiesības jēdziens veidojies, apzinoties pēdējo desmitgažu notikumus izziņā, proti, jaunos kognitīvos apstākļus, kurus galvenokārt ierosina komunikācijas un informācijas tehnoloģiju izraisītais informācijas blīvums un demokrātiskā pieejamība. Rezultātā tiek apšaubīta stingras un noteiktas patiesības autoritāte, kuras formulējums un princips savulaik tēlaini un kategoriski apliecināts latviešu publicista un dzejnieka Edvarta Virzas (1883–1940) 1933. gada imperatīvā: “...jo patiesība nav ar divām vai vairākām kantīm, bet ar vienu, asu kā zobena asmens.”³ Postpatiesības apstākļos radikāli mainās minētā patiesības imperatīva ētiskais raksturs un skaidrība. Postpatiesības apzīmējums attiecināms, pirmkārt, uz digitālo laikmetu ar tam atbilstošām izziņas iespējām un tendencēm, otrkārt, tas izmantots mūsdienu politiskās un mediju komunikācijas raksturojumā, īpaši saistībā ar *Brexit* jeb Lielbritānijas izstāšanos no Eiropas Savienības un ASV prezidenta Donalda Trampa (*Donald John Trump*,

dz. 1946) 2016. gada vēlēšanām, treškārt, tas raksturo arī atsevišķu eksistenciālu situāciju modifikācijas interneta un komunikācijas tehnoloģiju ietekmē.

Postpatiesība (*post-truth*) atzīta par 2016. gada vārdu Oksfordas vārdnīcā. Pozīciju lielā mērā ierosinājis masveidīgais lietojums minētā *Brexit* un Donalda Trampa vēlēšanu un rezultātu kopsakarā. Vienlaikus ar Oksfordu to par pirmo Gada vārdu starp desmit citiem atzinusi arī Vācijas sabiedrība. Post- vienlaikus raksturo procesa noslēgumu un norāda uz jaunu sākumu, uz pārmaiņām, citu attīstības virzienu, kuram piemīt pārejas jeb nenoturīga hibrīdveidojuma raksturs. Jēdziens it kā savēl kopā un vispārīna 20. gadsimta beigu neskaitāmo dekonstrukciju pieredzi — Žaka Deridā (*Jacques Derrida*, 1930–2004) postmodernās valodspēles, Mišela Fuko (*Paul-Michel Foucault*, 1926–1984) arheoloģijas, Franča Fukujamas (*Yoshihiro Francis Fukuyama*, dz. 1952) provokatīvo vēstures gala manifestu un citus līdzīgus “viņpus” jeb post-domājumus.

Post-pievienojums patiesībai izsaka un ļauj saprast interneta un īpaši sociālo tīklu jauno īstenību, nepieredzētu politisko un citu īstenības norišu pieejamību un klātesamību mobilajos ekrānos, ikviena iespējas demokrātiski veidot un publiski vēstīt savu interpretāciju interneta tīklojumos, kā arī neierobežoti publiski raidīt informāciju par sevi un savu identitāti. Nākas pierast pie sarežģītākām domāšanas un izziņas konstrukcijām, no vienkāršiem pretstatiem, no bināro opozīciju skaidrības morālajā interpretācijā virzoties uz daudzveidīgu, nenoteiktu, pretrunīgu un ni-ansētāku domāšanu, uz pustoņiem, uz gradācijām bagātāku uztveri, pieņemot, ka labā un ļaunā, pieņemamā un nepieņemamā, pareizā un nepareizā, cieņas un necieņas nošķīrums neizslēdz vienas kategoriskas kognitīvas autoritātes vietā daudzus starpposmus, dažādību un daudzveidību.

Kamēr pieaug postpatiesības ietekme un tās konstatējumi pētnieciskos un eseju

rakstos par interneta mediju, *Brexit*, ASV prezidenta D. Trampa komunikāciju un daudzām mūsdienu politiskām kampaņām, zinātnieki dažkārt bažīgi un piesardzīgi vērtē postpatiesības ienākšanu akadēmiskajā pētniecībā un brīdina par nepamatotu aizraušanos ar laikmetīgām provokācijām. Pretēji bieži citētajam ASV pašreizējā prezidenta D. Trampa atzinumam par pieļaujamiem, patiesībai atbilstošiem pārspilējumiem, zinātnieki aizstāv faktu precizitāti, loģiski nepārprotamu racionālu argumentāciju un izmanto pārbaudītu pretošanās stratēģiju — profesionālismu.

Akadēmiskā pētniecība neatbalsta faktu lomas mazināšanu, tos aizstājot ar interpretācijām un nomaīņu pret viedokļiem. Tā aizstāv faktoloģiski un loģiski pamatotas zināšanas, bez augstprātības atgādinot, ka mazāk zinošie neapzinās to, ko viņi nezina. Kā metaforiski uzsver britu filozofs Julians Bagini (*Julian Baggini*, dz. 1968), jebkura patiesība prasa kopšanu līdzīgi dārzam, kurā viss savstarpēji saistīts vienotā organiskā veselumā: blakus dzīvotspējīgiem aug vāji, iznīkšanai lemti augi; vērtīgais var nemanot ieauģt nezālēs, ja dārzu nekopj un neravē. Līdzīgi arī patiesība var vājināties vai izzust melos, viltojumos, provokācijās, mītos un citās deformācijās, ja to nekultivē, neaizstāv un nesargā.⁴

Jaunu un uzticamu patiesību radīšana ir atkarīga ne tikai no zināšanām, bet vēl no viena lieluma — no attieksmes pret izziņu jeb epistēmiskām vērtībām — uzticamības, godprātības, nenoslēgtības, atklātuma, atvērtības citām perspektīvām, gatavības aizstāvēt savus bieži nepopulāros un sarežģītos profesionālos uzskatus. Patiesība saistāma ar veselīgu skepticismu, kritiskumu un citiem ar dziļumu un precizitāti saistītiem kognitīviem un tikumiskiem nosacījumiem.

Morāli domājošos veselā saprāta cilvēkus un intelektuāļus zinātnē, mākslā, mediju komunikācijā un kultūrā satrauc postpatiesības nemanāmā izmantošana kādu interešu un savtīgas varas manipulatīvam atbalstam.

Nemiera pamatā ir patiesība par to, ka viedokļi, kuri nebalstās uz faktiem un argumentāciju, izplatās dažkārt pat ātrāk un iespaidīgāk par dziļu un zinošu kopsakara analīzi. Uz faktiem un argumentāciju nebalstītus viedokļus, pat ja tie nav meli vai viltus ziņas, var viegli izmantot hipnotiski pakļaujošai ietekmei.⁵ Tehnoloģijas atvieglo manipulāciju, piemēram, fotožurnālistikā vai vizuālajā komunikācijā, tāpēc pieaug medijpratības nozīme, kritiskas domāšanas pieprasījums un uzticamības prasības attiecībā uz publiskoto informāciju. No pakļaušanās reklāmu patiesībām, viltus ziņām, manipulatīvām puspatiesībām, kuras provokatīvi ietērtas kliezdoši spilgtā un iedarbīgā retorikā, var atturēt mediju prātība, izglītība, šaubās un kritiskā domāšanā iegūti uzskati par politiku, valsti, dzīvi, tās mērķiem un līdzekļiem.

Postpatiesība ir liberālās brīvības, demokrātiskas daudzveidības un daudznozīmības reāls rezultāts un loģisks iznākums digitālo tehnoloģiju ietvarā. Tā pārsvarā ņem vērā viedokļu, uzskatu, interpretāciju, vērtību daudzveidību un dažādību, kurus nevar saukt par meliem, bet kuri nepārstāv arī skaidru un noteiktu, viegli pārbaudāmu faktiskumu, tāpēc it kā nepieprasa noteiktu un pārliecinošu norobežošanu no vienas vai otras galējības un ļauj palikt uz robežas, ambivalenti starp abām vai toleranti pieņemt jebkuru no tām. Postpatiesības realitāte pieprasa morālu atbildību par publiski raidītu vizuālo, audiālo vai verbālo informāciju. Tā akcentē godīguma, uzticamības un citas komunikatīvas morālās vērtības un pievieno tās dzīvei jauno komunikācijas tehnoloģiju apkaimē.

Digitālā ētika

Kopš Osvalda Špenglera (*Oswald Arnold Gottfried Spengler*, 1880–1936), Martina Heidegera (*Martin Heidegger*, 1889–1976) un citu 20. gadsimta intelektuāļu izraisītām diskusijām par tehnisko sasniegumu ietekmēm uz cilvēku un sabiedrību, digitālā ētika turpina apcerēt attiecības ar tehnoloģijām

kopā ar pašu tehnoloģiju ētiskumu, vērtējot to ietekmi uz cilvēku un savstarpējām attiecībām. Parasti diskusijas attiecas uz digitālo tehnoloģiju varu pār cilvēku, kā arī minētās ietekmes un varas pārvaldāmību. Uzsvērts, ka tām jābūt apzinātām un kontrolētām, lai tās būtu inovatīvas, rezultatīvas un strādātu cilvēku labā, lai tās būtu uzticamas un, galvenokārt, lai tās nemazinātu cilvēciskumu, cilvēka cieņu, vērtību. Minētie mērķi un uzdevumi iekļauti jauna ētikas atzara — digitālās ētikas — uzmanības laukā.

Līdz šim digitālās ētikas diskurss galvenokārt bija vērst uz risku apzināšanu, īpaši bērnu un jauniešu interneta vidē un attiecībās. Rodas praktiski morālas dabas jautājumi — kā ētiski un produktīvi dzīvot un darboties globalizētā tīkla komunikāciju vidē, kā atbildīgi izmantot vārda brīvību, privātuma tiesības un kā postpatiesības vidē atšķirt patiesību no fikcijas.⁶ Digitālā ētika meklē atbildes, kā izmantot digitālās tehnoloģijas identitātes, kādas kopienas piederības un atzīšanas stiprināšanai, solidaritātes un pilsoniskas aktivitātes veicināšanai, kā attīstīt digitālās rakstīt un lasītprasības iemaņas.

Apgaismes — astoņpadsmitajā — gadsimtā Imanuels Kants (*Immanuel Kant*, 1724–1804), izrādās, veltīgi domāja, ka “tikumības un patmielības robežas nospraustas tik skaidri un asi, ka pat visparastākā acs nevar nepamanīt, kas pieder pie vienas un kas — pie otras”.⁷ Tad, ja kāds mēģinātu attaisnot savu pašlabumu vai muļķīgo rīcību un teiktu, ka viņš rīkojies morāli un gudri, racionālistmā un saprātā radinātais “vai nu sāktu smieties viņam sejā, vai ar riebumu no viņa novērstos”.⁸ Digitālajā ētikā normu, vērtību un principu skaidrību lielā mērā nojauc komunikācijas tehnoloģiju pastarpinātās attiecības, kuras pieļauj neiedomājamu interpretāciju un privātās dzīves naratīvu brīvību. Līdz ar to mainās kauna un goda, pieļaujamā un nepieļaujamā stingri nospraustās robežas.

Laikā, kad daiļliteratūras un profesionālās žurnālistikas/ publicistikas kā svarīga

emocionālas pieredzes un dzīves stila parauga loma mazinās, digitālā komunikācija kļūst par pieredzes un parauga galveno nējaušo avotu. Ikviens ieraksts sociālo tīklu blogos, miniblogos vai vlogos var pretendēt uz līdzpārdzīvojuma un pašrefleksijas ierosinātāja lomu, neprasot no naratora īpašu morālu pilnvērtību vai māksliniecisku kvalitāti. Pastāv iespēja mainīt naratora identitāti, uzdotot virtuāli sevi par to, kas tas nav īstenībā. Turklāt virtuālā identitāte nav tik viegli atkodējama, kā tas iespējams ilgstošā reālā kopdzīvē ar otru un tiešā komunikācijā.

Tehnoloģiju ietekmē mainās cilvēka emociju publiskas izpausmes paradumi. Kā savulaik Norberts Eliass (*Norbert Elias*, 1897–1990) novērojis par nāves diskursu, tas “izraisa daudzus cilvēkos nevēlēšanos un bieži nespēju izteikt patiesas emocijas, vienalga vai tā ir publiskā vai privātā dzīve. Septiņpadsmitajā gadsimtā vīrietis varēja publiski raudāt; mūsdienās tas vairs pavisam reti un grūti iespējams. Vienīgi sievietes uz to spējīgas un to darīt ir sociāli pieļaujams — taču, cik ilgi?”⁹ Ne velti pētniecībā pieaug uzmanība emociju lomai un paplašinās to izziņa.¹⁰

Digitalizēto attiecību sākums vēl daudz kārt nav plaši un dziļi izpētīts un apzināts. Ir tikai fragmentāri vērojumi un priekšstatījumi, piemēram, par pieaugošu kosmopolitizāciju, atzišanas un piederības meklējumiem digitālajā vidē, digitālās jaunatnes paradumiem, riskiem, kas saistīti ar privātuma robežām, pornogrāfijas ietekmi, drošību un citām sociālās dzīves izpausmēm. Veidojas jauna atklātības pakāpe intīmo pārdzīvojumu un emociju digitālā izpaušanā, atstājot “digitālās pēdas”¹¹, piemēram, par savu vientulību, vajadzību pēc tuvām intīmām attiecībām, ievainojamību, patiesas draudzības trūkumu, kā arī atzišanas un kādas kopienas piederības vajadzību piepildījumu.

Intīmu un privātu vēlmju publiska komunikācija pieprasa lielāku atbildību par savu vēlmju naratīviem un paškontroli.¹² Atbildība ir spēja paredzēt rīcības sekas un novērst to

negatīvu ietekmi uz sekotāju prātiem, jūtām, rīcību. Publiska savu pārdzīvojumu un vēlmju atklāšana pieprasa atbildību divu apsvērumu dēļ. Mēģinājums izstāstīt citiem vientulības vai citu pārdzīvojumu, ievainojumu un ciešanu smagumu, no vienas puses, ir veids, kā mazināt savu izolētības emociju depresīvo ietekmi. No otras puses, vēstījumam ir morāla atbildība par sociāli nesaprātīgu vai bīstamu individuālu vēlmju kultivēšanu, par to apzināšanos, vērtējumu un dalīšanos pārvarēšanas pieredzē, padarot to gan par subjektīvu, individuālu un personisku, gan sociālas rezonances mediju.

Līdz ar demokrātisku, liberālu ikviena līdzdalību normu, vērtību radīšanā un ieradināšanā atbilstoši morālās atbildības prasībai rodas jautājums par jaunu uzraudzības un kontroles formu nepieciešamību. Katra jauna zinātnes vai tai sekojošā industriālā revolūcija piedzīvojuši morāles normu pārskatījumu un, līdz ar to, zināmu uzraudzības un kontroles modifikāciju. 17. gadsimta industriālajā Anglijā indivīda un sabiedrības attiecību saskaņojumu teorētiski izteicis Tomass Hobss (*Thomas Hobbes*, 1588–1679) un Džons Loks (*John Locke*, 1632–1704), prognozējot indivīda un sabiedrības attiecības un izveidojot stiprus liberālā individuālisma, tolerances, leģitimitātes un autonomijas pamatus. Sarežģītība un nenoteiktība digitālās ētikas laikmetā virza pārorientāciju no stingru normu deontoloģijas uz individuālu tikumu (*virtue*) ētiku. Tā, piemēram, uzņēmējdarbības ētikā akcents likts nevis uz pakļaušanos ētikas kodeksa noteikumiem, bet uz kodeksa interpretāciju un savas rīcības un patības refleksiju, kur kodekss kalpo nevis par normatīvu tekstu, bet par impulsu, par ievirzi domāt par sevis pilnveidi atbilstoši situācijas prasībām.¹³

Globālā ētika

Kopš antīkās kultūras ētika adresēta sabūšanai kopā ar citiem — ar dabu, cilvēkiem, kopienām, nāciju, valsti utt. Mūsdienās jēdzienā “citi” iekļauti ne tikai indivīdi, bet arī pasaules

valstis un valdības, starptautiskas organizācijas un korporācijas visas planētas robežās. Komunikācijas un transporta tehnoloģijas padara viegli un ātri izveidojamu globālu saskari, kuras rezultātā kopš 20. gadsimta beigām top jauns ētikas atzars — globālā jeb pasaules ētika. Tā turpina un paplašina 20. gadsimta vidū pārraudzītās tradicionālās starptautiskās attiecības un to ētiku. Daudzi pasaules ekoloģijas, sociālie un ekonomiskie sarežģījumi iegūst organizācijas un pārnacionālu institūtu pārvaldījuma raksturu.¹⁴

Globālās ētikas pieprasījumu izraisījusi pārnacionālo attiecību paplašināšanās pēc Otrā pasaules kara, kad nodibināta Apvienoto Nāciju Organizācija (1945), pieņemta Vispārējo cilvēktiesību deklarācija (1948). Vienlaikus liela loma pieder industrializācijas ietekmei uz kultūru, biodaudzveidību (*biodiversity*), klimatu, okeāniem un atmosfēru.¹⁵ Pašreizējās digitālās attīstības pakāpe paplašina un pieprasa ne tikai individuālo, bet arī kopīgu savstarpēji saistītu visas pasaules valstu un valdību morālo solidaritāti un atbildību. Globālās ētikas dienas kārtībā iekļauti starptautiski risināmi uzdevumi, kas saistīti ar cilvēces izdzīvošanu un ilgtspējīgu attīstību — militāro drošību, dabas vides un klimata pārmaiņām, nabadzības mazināšanu pasaulē, globālo taisnīgumu un citiem uzdevumiem. Lai paveiktu šos un citus planetāra līmeņa darbības/ darbus, nepieciešama starptautiska vienošanās un organizācija.

Tomēr globālās ētikas problēmas un to risinājuma piedāvājumi nereti saņem pamatotu kritiku par abstraktumu, vietējā konteksta ignoranci, sarežģītības vienkāršojumu. Tas attiecas, piemēram, uz Pitera Singera (*Peter Singer*, dz. 1946) nabadzības globālās mazināšanas projektu, vainojot to nepietiekamā kopsakara vērā ņemšanā.¹⁶ Nav jāaizmirst, ka morāles filozofa Singera 70. gadu sākumā izraisīta trauksme par Austrumbengālijas trūkumcietējiem un ciklona, pilsoņu kara rezultātu — bada nāvē bojā gājušajiem, pirmoreiz nabadzības pārvarēšanu iekļāva globālās ēti-

kas dienas kārtībā, aicinot labklājības valstis bez īpašiem upuriem iesaistīties nabadzīgo reģionu pamatvajadzību apmierināšanā. Singera iniciatīva piešķīra nabadzībai morālu novērtējumu, kas izteikts divās pazīstamās premisās: pirmkārt, par ļaunumu atzītas ciešanas un nāve bada, mājokļu un medicīniskās aprūpes trūkuma dēļ un, otrkārt, ja tas ir ikvienas organizācijas spēkos, pie tam, neciešot pārāk lielus zaudējumus, ir pienākums novērst trūkumcietēju ciešanas, un tas ir jādara.¹⁷ Minēto palīdzību, pēc Singera, nav iespējams veikt individuāli un privāti, bet gan valstisku organizāciju līmenī, tāpēc izskan viņa aicinājums valstīm nebūt morāli neitrālām, bet līdzdarboties, lai palīdzētu cietušajiem, turklāt ne aiz līdzcietības un žēlsirdības (*charity*), bet aiz morāla pienākuma. Labklājības valstīm palīdzība mazās devās cietušajiem nesagādās lielus upurus, taču ieguvums būs morāli neatsverams.

Globālā ētika pakļauta kritikai ne tikai abstraktuma dēļ. Par tās vērtības vājinājumu atzīta vienpusīga vērstība galvenokārt uz problēmu, krīzes parādību novēršanu, nevis pozitīvu programmu piedāvājumu par to, kā nepieļaut bīstamas pasaules mēroga krīzes pirms to rašanās. Globālajai ētikai var atzīt arī preventīvu un mobilizējošu lomu saprātīgas un ilgtspējīgas attīstības veicināšanā digitālajā laikmetā.

Nobeiguma vietā

Kā liecina psihologu un sociologu pētījumi,¹⁸ sākotnējā sajūsmā par digitālo tehnoloģiju radītām neierobežotām komunikācijas un citām potencēm pamazām vājinās, ievirzot pārdomās par digitālās dzīves ieguvumiem un zaudējumiem. Rodas kritiski jautājumi par attiecībām starp informācijas platformu īpašumiem, to ienākumiem, varu un tās morāli atbildīgu izmantošanu cilvēka un sabiedrības labā, kā arī pētījumi par jaunu digitālā darba¹⁹ saturu un raksturu. Ētikas loma minēto un daudzu citu risku un novitāšu apzināšanā un pārvaldīšanā pagaidām nemazinās.

Attiecībā uz jauno, citādo grūti nepiekrīst ceturtās industriālās revolūcijas pieteicējam Klausam Švābem par to, ka pārmaiņas var iedvest bailes, tāpēc allaž rodas vēlme tām pretoties. Taču vienlaikus pārmaiņas paver plašākas iespējas — iepazīt jaunas lietas, atsvaidzināt un atdzīvināt nogurušus procesus. Tas attiecas arī uz postpatiesības laikmetu, digitālo un globālo ētiku.

Avoti un piezīmes

- ¹ Schwab K. *The Fourth Industrial Revolution*. UK: Penguin Books, 2017, 184 pp.
- ² Schwab K., Davis N. *Shaping the Future of the Fourth Industrial Revolution. A Guide to Building a Better World*. UK: Penguin Books, 2018, 274 pp.
- ³ Virza E. Ceļā uz jauno dogmu. Uzruna Latviju Jaunatnes kongresā 31. martā 1933. gadā. Grām.: Virza E. *Zem karoga*. Rīga: Pagalms, 1935, 12. lpp.
- ⁴ Baggini J. *A Short History of Truth*. London: Quercus, 2017, p. 107.
- ⁵ Davis E. *Post-Truth. Why We Have Reached Peak Bullshit and What We Can Do About It*. London: Little, Brown, 2017, 347 pp.
- ⁶ Mills K. A., Stornaiuolo A. Introduction. Digital Diversity, Ideology, and the Politics of Writing Revolution. In: Mills K. A., Stornaiuolo A., Smith A., Zacher Pandya J. (eds.). *Handbook of Writing, Literacies, and Education in Digital Cultures*. New York and London: Routledge, 2018, p. 7.
- ⁷ Kants I. *Praktiskā prāta kritika*. Rīga: Zvaigzne, 1988, 65. lpp.
- ⁸ Ibid., 64. lpp.
- ⁹ Elias N. *The Loneliness of the Dying*. New York and London: Continuum, 1985, p. 27.
- ¹⁰ Sk., piemēram, Tamm M., Burke P. (eds.). *Debating New Approaches to History*. London and New York: Bloombury Academic, 2019, xiii, 371 pp.; Hofmann S. G., Doan S. N. *The Social foundations of Emotion: Development, Cultural and Clinical Dimensions*. Washington, DC: American Psychological Association, 2018, 250 pp.; Kristjánsson K. *Virtuous Emotions*. New York: Oxford University Press, 2018, viii, 225 pp. u. c.
- ¹¹ Selwin N. *Schools and Schooling in the Digital Age*. London: Routledge, 2010. Citēts pēc Luke A., Sefton-Green J., Graham P., Kellner D., Ladvig J. Digital Ethics, Political Economy, and the Curriculum. In: op. cit., Mills et al., p. 252.
- ¹² Svendsen L. *A Philosophy of Loneliness*. London: Reaktion Books, 2017, p. 46.
- ¹³ Mercier G., Deslandes G. There are no codes, only interpretations. *Journal of Business Ethics*, 2017, 45 (4), pp. 781–794.
- ¹⁴ Pogge T. Preface: Introduction to the Two-volume Collection. In: Pogge T., Norton, K. *Global Ethics: Seminal Essays*. St. Paul: Paragon House, 2017, p. xviii.
- ¹⁵ Ibid., p. xiii.
- ¹⁶ Wisor S. Against Shallow Ponds: an Argument against Singer's Approach to Global Poverty. *Journal of Global Ethics*, 2017. 7(1):19–32.
- ¹⁷ Singer P. Famine, Affluence, and Morality. In: Pogge, T., Norton, K. *Global Ethics: Seminal Essays*. St. Paul: Paragon House, 2008, pp. 1–3.
- ¹⁸ Mills et al., op. cit., 314 pp.
- ¹⁹ Casilli A. A. *En attendant les robots*. Paris: Seul, 2019, 305 pp.

Raksts ir recenzēts.
The article is peer-reviewed.

Par autori

Dr. phil. Skaidrīte Lasmane (1939) — LU Sociālo zinātņu fakultātes Komunikācijas studiju nodaļas emeritētā profesore, LU SZF SPPI vadošā pētniece. Viņa ir grāmatu “20. gadsimta ētikas pavērsieni” (2004), “Komunikācijas ētika” (2012), antoloģijas “Rietumeiropas morāles filozofija” (2006) u.c. autore. Pētnieciskās intereses: ētika, komunikācijas ētika, mūsdienu ētikas teorijas, literatūras filozofija, mediju ekoloģija.

About the author

Dr. phil. Skaidrīte Lasmane is professor emeritus at the University of Latvia, Faculty of Social Sciences, Department of Communication. Main research interests: ethics, media ethics, modern moral philosophy, philosophy of literature. She is the author of books “The Transformations in the 20th Century Ethics” (2004), “West European Moral Philosophy” (2006), “Communication ethics” (2012). Her latest research works are on media diversity and moral ecology.

ETHICS AT THE BEGINNING OF THE 4TH INDUSTRIAL REVOLUTION

Skaidrīte Lasmane

skaidrite.lasmane@lu.lv

Summary

Key words: *technological determinism, ethics, the Fourth Industrial Revolution, post-truth, digital ethics, global ethics*

One of generalising notions accompanying the changes aroused by the early 21st century digital technologies has been named as the Fourth Industrial Revolution. The author of this notion is the founder of Davos World Economic Forum, Klaus Schwab. In his book “The Fourth Industrial Revolution” (2017) he names the processes affected by digital and information technologies that arouse the increment of artificial intellect, automatisisation of industrial services, robotisation and other radical changes, changing the character of work and essentially transforming social relations. The development of internet and digital technologies affects also ethics — comprehension of truth, values and norms of digital and global ethics, extension of communication and the risks thereof, moral regulation and other transformations.